

ЎҚУВЧИЛАРДА ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИНТЕГРАТИВ ЁНДАШУВДАН ФЙДАЛАНИШ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.49.25.040>

Шарифзоди Сардорбек Ўразбой табиб ўғли,
Урганч давлат университети Педагогика факультети педагогика
ва психология кафедре таянч докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириши, имитацион ўйинлар ёрдамида ўқувчиларни ижтимоий ҳаётдаги ҳамкорлик ва шахслараро муносабатларига олиб кириши, ижтимоий компетентликни шакллантиришида таянч компетенцияларнинг муҳим аҳамият тўғрисида сўз боради

Калит сўз: Тажриба-синов, ўқувчи, респондент, таянч компетенция, интегратив, ижтимоий.

THE USE OF AN INTEGRATED APPROACH IN THE FORMATION OF BASE COMPETENCES IN STUDENTS

Sharifzodi Sardorbek,
Postdoctoral doctoral student of the Faculty of Pedagogy “pedagogy
and psychology « Urgench State University

Abstract:: in this article we will talk about the formation of base competences in students, bringing the students into the relationship of interaction and personality in social life with the help of imitation games, the importance of base competences in the formation of social competence.

Key word: experience-Test, reader, respondent, base competency, integrative, social.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К ФОРМИРОВАНИЮ У УЧАЩИХСЯ БАЗОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Шарифзоди Сардорбек Уразбоевич,
базовый докторант кафедры педагогика и психология
педагогического факультета Ургенчского государственного
университета

Аннотация: В данной статье речь пойдет о формировании базовых компетенций у учащихся, о включении учащихся в их сотрудничество и межличностные отношения в социальной жизни с помощью имитационных игр, о важности базовых компетенций в формировании социальных компетенций.

Ключевое слово: эксперимент-Тест, читатель, респондент, базовая компетенция, интегративная, социальная.

Ўқувчиларда коммуникатив компетенцияларнинг шаклланганлиги

улар орасида ўзаро диалог муҳитининг вужудга келишини таъминлайди. Ўқувчиларда таянч компетенцияларнинг шаклланиши натижасида табиий тарздаги ишчанлик муҳити вужудга келди.

Интегратив характердаги дидактик материалларнинг ўзига хос хусусияти – ўқувчиларни жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий, маънавий тараққиётдан хабардор қилиш имкониятига эгаллигидадир. Мазкур параметр ёрдамида машғулотларда бир қатор вазифалар ҳал қилинди. Улар:

- 1) ўқувчиларни меҳнат бозоридаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, касб-хунар турлари билан таништириш;
- 2) ўқувчиларни истиқболли касблар ва уларнинг ўзига хос хусусиятларидан хабардор қилиш;
- 3) ўқувчиларга муайян касбий фаолиятга нисбатан қизиқиш уйғотиш;
- 4) ўқувчиларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш кабилар.

Ушбу вазифалар ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш мақсадлари билан ўзаро мутаносиб тарзда белгиланди.

Таянч компетенцияларнинг муҳим хусусиятларидан бири – ўқувчиларни ижтимоий муносабатларга тайёрлаш имкониятига эгаллигидадир. Интегратив характердаги ўқув материаллари ўқувчиларни ўраб турган атроф-муҳит, ижтимоий реалликни ифодалаши назарда тутилди.

Имитацион ўйинлар ёрдамида ўқувчиларни ижтимоий ҳаётдаги ҳамкорлик ва шахслараро муносабатларига олиб кириш имкониятлари кенгайтирилди. Бундай ўйинлар жараёнида ўқувчиларнинг гуруҳ бўлиб фаолият кўрсатишларига алоҳида эътибор қаратилди.

Машғулотларнинг дидактик жиҳозланиши ўқувчиларни зарур материаллар билан қуроллантириш имконини берди. Машғулотлар давомида Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ҳақида маълумот берувчи материаллар киритилди.

Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришда бир қатор ҳолатларга алоҳида эътибор қаратилди:

- ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш учун уларнинг ўқув ҳамда амалий фаолиятларини уйғунлаштириш;
- жамият аъзоларининг ўзаро ҳамкорликда фаолият кўрсатишларини тарғиб қилувчи фото, аудио, видеовизуал воситалардан фойдаланиш кабилар.

Қуйида уларнинг асосий мазмуни ҳақида фикр юритамиз. Ўқувчилар билан гуруҳли фаолият жараёнида турли хил лойиҳаларни амалга оширишга эътибор қаратилди.

Таянч компетенцияларни шакллантиришдан кўзда тутилган мақсад шундан иборатки, бу ўқувчиларнинг ижтимоий тажрибаларни ўзлаштиришга йўналганликларини ифодалайди. Масалан:

- ижтимоий тажрибанинг шаклланиши;
- ҳамкорликдаги фаолиятни амалга ошириш;

- диалогнинг вужудга келишига шароит яратиш;
- фикрни баён этиш учун зарур ахборотлар ва далиллардан ўз ўрнида фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш;
- ижтимоий муносабатларга киришиш учун барқарор майлларни вужудга келишини таъминлаш;
- муаммоли вазиятларга мустақил ечим топиш кўникмасига эга бўлишларига эътибор қаратиш кабилар.

Таянч компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган интегратив технологиялар муҳим педагогик аҳамиятга эга. Жумладан,

- ўқувчиларда ижтимоий компетентликни шакллантиришда таянч компетенцияларнинг муҳим аҳамият касб этишини педагогик жиҳатдан асослаш;

- таянч компетенцияларни шакллантириш мақсадларига кўра дидактик материалларни табақалаштириш;

- таянч компетенцияларни шакллантиришда ўқитувчиларнинг ўқув жараёнини лойиҳалаш имкониятларидан самарали фойдаланиш.

Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш асосида интегратив характердаги ижтимоий компетентлиликни таркиб топтиришда “Сиз Ўзбекистон ҳақида нималарни биласиз” мавзусида машғулот ташкил этдик.

Мазкур машғулот қуйидагича таркибий тузилишга эга бўлди:

1. Машғулотни ташкил этиш жараёнида дастлаб ўқувчиларнинг кичик гуруҳлари шакллантирилди.

2. Ўқувчилар бажарадиган фаолият мазмуни изохланди.

3. Ўқув материалларининг мазмуни интегратив ёндашув асосида такомиллаштирилди ва ўқув дастурлари мавзулари билан боғланди.

4. Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришга хизмат қиладиган ўқув топшириқлари танланди ва тизимлаштирилди.

5. Ўқувчилар томонидан бажариладиган вазифалар тақсимланди.

Таъриба-синов жараёнида респондентлар топшириқ мазмуни ва шартлари билан таништирилдилар. Жумладан, респондентлар бир-бирлари билан ўзаро ахборот алмашиш асносида таянч компетенцияларининг мавжуд даражасини намоён қилдилар, бир-бирларига саволлар бериб, жавоблар қайтардилар. Бу ўринда таянч компетенцияларнинг мазмуни уч йўналишда ўз ифодасини топди:

- биринчи йўналишда лойиҳанинг мазмуни;
- иккинчи йўналишда лойиҳа устида ишлаш даври;
- учинчи йўналишда лойиҳа натижалари.

Бу йўналишлар мазмун-моҳиятига кўра ўзаро бир-бирини тақозо қилади. Уларнинг ҳар бири ўзида муайян ахборотларни мужассамлаштиради. Лойиҳа устида ишловчи респондентлар ўзаро ахборот алмашиниш, биргаликда ижодий фаолият кўрсатиш асосида кутилган натижага эришадилар.

Ўқувчиларда ўз-ўзини ривожлантириш мақсадида улар олдига қуйидаги саволлар қўйилди:

Сиз бўш вақтингизда қандай машғулотлар билан шуғулланасиз?

Қандай китоблар ўқиш билан машғул бўласиз?

Келажакда қайси касб эгаси бўлишни хоҳлайсиз ва нима учун?

Касблар ҳақида нималарни биласиз?

Сиз танлаган касбнинг жамиятда қандай аҳамияти бор?

Сиз бўш вақтингизда нималар билан шуғулланасиз?

Мазкур савол-жавоб натижасида ўқувчиларда таянч компетенцияларнинг шаклланиши, уларнинг касбий қизиқишлари, касбларга бўлган муносабатлари, ижодий лаёқатлари, ўз бўш вақтларини ташкил этиш усуллари ҳақидаги маълумотларни билиб олдик. Бундай савол-жавоблар натижасида ўқувчилар орасида ишчан диалог муҳити вужудга келди. Улар ўз қизиқишларини баён қилишга муваффақ бўлдилар. Ўқувчилар муаммоларни биргаликда ечишга ҳаракат қилдилар. Жамият ҳаёти билан боғлиқ бўлган маълумотлар ўқувчиларда маданий-иқтисодий дунёқарашни шакллантиришга хизмат қилди. Улар жамиятдаги муаммолар ва эришилган ютуқларни тушуна бошладилар.

Шу билан бир қаторда, шахсий сифатларини ривожлантириш нуқтаи назаридан ўз-ўзлари ва атрофдагиларга баҳо бериш кўникмалари ривожланди. Ўқувчиларда ижодкорлик, билимларни бойитиш, ўз-ўзини ривожлантиришга интилиш каби сифатлар таркиб топди.

Такдим этилган интегратив характердаги ўқув материаллари воситасида ўқувчиларда шахслараро муносабат тажрибаси шакллантирилди. Уларда фан-техника ютуқларидан хабардорлик, янгиликларни билишга интилиш, ижодкорлик сифатларини эгаллаш каби мотивлар шаклланди.

Тажриба-синов жараёнида ўқувчиларда ижтимоий компетентликни шакллантириш мақсадида реал ҳаётий вазиятларни имитациялаш методидан фойдаланилди. Бу жараёнда респондентлар ҳаётий вазиятларга мослашишга муваффақ бўлдилар. Ижтимоий ҳаёт билан боғлиқ вазиятлар респондентларнинг иқтисодий, маданий муносабат меъёрларини ўзлаштиришларига кўмаклашди. Ўзаро ахборот алмашилиш, шахслараро муносабатга киришиш, маданий-эстетик қарашларини такомиллаштириш имконини берди. Бу эса ўқувчиларда таянч компетенциялар ёрдамида интегратив характердаги компетентликни шакллантириш, уларни ижтимоий муносабатларга киришишга тайёрлаш, меҳнат бозорида рақобатбардош кадр сифатида фаолият кўрсатишга йўналтириш имконини беради. Таянч компетенцияларни шакллантириш жараёни ўқувчиларнинг ўзаро ахборот алмашилишларига қулайлик яратиши учун гуруҳли иш усулидан фойдаландик.

Таянч компетенцияларнинг инсон фаолиятининг таркибий қисмларини ривожлантириш имкониятига эгаллигидан келиб чиққан ҳолда кўп вариантли ўқув топшириқлари танланди. Бундай топшириқлардан асосан технология, иқтисодий билим асослари дарсларида фойдаланишга ҳаракат қилдик.

Таянч компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган тажриба-синов жараёни бир нечта босқичда амалга оширилди. Булар тажриба-синов жараёнига тайёргарлик, уни амалга ошириш ва олинган натижаларни баҳолаш. Ҳар уччала босқич алоҳида педагогик аҳамиятга эга бўлди. Таянч компетенцияларни шакллантириш йўналишидаги ёндашувларда шахсинг таҳлилий фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган.

Таҳлилий фаолият тажриба-синов натижаларини умумлаштириш, таҳлил қилиш ва баҳолаш учун ҳам ниҳоятда зарур ҳисобланади. Бундай фаолиятни шакллантириш натижасида ўқувчилар ўз гуруҳдошларининг бажарган ишларини ўрганадилар, таҳлил қиладилар ва баҳолайдилар. Ўқувчиларда таҳлилий фаолият тажрибасига эга бўлиш ижтимоий компетентлиликнинг шаклланиши учун ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу жараёнда ўқувчилар баҳоловчи муносабатларини баён қилиб уни гуруҳ аъзолари билан муҳокама қиладилар.

Тажриба-синов жараёнида интегратив ёндашув асосида ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришда экспериментатор-ўқитувчилар кенг қўламли вазифаларни бажардилар. Бундай вазифалар сирасига ўқув топшириқларини танлаш, ўқув вазиятларини ташкил этиш, ўқувчиларнинг фаолият натижаларини ташхислаш ва баҳолаш кабилар киради. Бу ўз навбатида ҳар бир босқичда ўқитувчи ҳамда ўқувчилар фаолиятининг ўзига хос тарзда намоён бўлиши билан боғлиқдир.

Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш жараёнида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратдик:

- коммуникатив компетенцияни шакллантириш учун ўқувчиларда мавжуд бўлган сўз захираси ва нутқий кўникмалар даражасини аниқлаш;
- ўқув материалларини мазмун жиҳатдан бойитиш;
- коммуникатив компетенцияни жадал тарзда шакллантиришга хизмат қиладиган дидактик вазиятларни ташкил этиш;
- ўқувчиларни жуфтликлар ва кичик гуруҳларга ажратиш;
- машғулотни дидактик жиҳатдан жиҳозлаш кабилар.

Машғулотни дидактик жиҳатдан жиҳозлаш учун ўқитувчи зарур чизмалар, макетларни тайёрлайди. Машғулотни мақсадга мувофиқ тарзда жиҳозлаш натижасида ўқувчиларнинг вақти тежалади ва вужудга келадиган саволларнинг олди олинади. Ўқитувчи ўқувчиларда ижтимоий компетентлиликни шакллантириш учун зарур бўлган дидактик воситаларни танлайди ва тизимлаштиради.

Ўқитувчи дарс жараёнида ўқувчиларни ўз фаолиятлари натижалари ва синфдошларининг фаолиятларини объектив баҳолашга ўргатади. Тажриба-синов жараёнида ўқувчиларда ижтимоий компетентлиликни шакллантиришга хизмат қиладиган дидактик топшириқлар, лойиҳалар, фаол ўқитиш методларини ўз ичига олган дарс ишланмаларидан фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Қуйида намуна тариқасида дарс ишланмасини тақдим этамиз.

Мавзу: Маҳсулот ишлаб чиқаришда технологик жараёнлар.

Дарсинг мақсади:

Таълимий мақсад: Маҳсулот ишлаб чиқаришда технологик жараёнлар. Жараёнда ишлатиладиган хом-ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотларни қайта ишлаш, тайёрлаш, уларнинг ҳолатини, хоссалари ва шаклини ўзгартириш усуллари меҳнат предметида механик таъсир этиш: материалларни кесиш, қирқиш, бириктириш, пайвандлаш орқали амалга ошириладиган технологик жараёнлар бўйича тўлиқ маълумотлар бериш.

Тарбиявий мақсад: Ўқувчиларни тозалikka, меҳнатсеварликка ўргатиш. Турмушдаги эҳтиёжлар ва улардан фойдаланишни тушунтириш. Техника хавфсизлиги қоидалари, ишни унумли ташкил қилиш қонун қоидаларини тушунтириш, санитария гигиена талабларига тўлиқ риоя этишни ўргатиш.

Ривожлантирувчи мақсад: Маҳсулот ишлаб чиқаришда технологик жараёнлар. Жараёнда ишлатиладиган хом-ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотларни қайта ишлаш, тайёрлаш, уларнинг ҳолатини, хоссалари ва шаклини ўзгартириш усуллари меҳнат предметида механик таъсир этиш: материалларни кесиш, қирқиш, бириктириш, пайвандлаш орқали амалга ошириладиган технологик жараёнлар ҳақида тасаввурларини шакллантириш.

Компетентликни шакллантириш: ўқувчиларда таянч ва фанга оид компетенцияларни ривожлантириш:

Таянч компетенциялар:

коммуникатив компетенция; ахборот билан ишлаш компетенцияси; шахс сифатида ўзини ўзи шакллантирувчи компетенцияси; ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияси; математик саводхонлик ва фан-техника тараққиёти янгиликларидан хабардор болиш ҳамда фойдаланиш компетенцияси.

Фанга оид компетенциялар:

- буюм ва маҳсулот турларини, уларни тайёрлаш ва ишлов бериш усуллари билиш, технологик лойиҳалаш ҳамда амалга ошириш компетенцияси.

- психомотор, функционал, ҳамда амалий фаолият турларини бажаришдаги операцион компетенция.

- тўғри ва онгли касб танлаш, ижтимоий муносабатларга кириша олиш компетенцияси.

Фанларо интеграция: Физика (металлар коррозияси, емирилиши, зичлиги, оғирлиги, в.б.), Математика (ўлчамларни тўғри танлаш, оралик масофаларни бир хил ўлчамга келтириш).

Дарс тури: янги билим берувчи, билимларни мустаҳкамловчи, компетентликни шакллантирувчи

Дарс услуги: тушунтириш, суҳбат, тезкор савол - жавоб, индивидуал ишлаш, мунозара, муаммоли топшириқ, кўргазмали ва бошқалар.

Дарс методи: гуруҳларда ишлаш, “Ким эпчил-у, ким чаққон”, “Кўрсам тезроқ ўрганаман”, “Муаммо ва ечим”, “Кроссворд”,

“Лабиринт”, “Тушунчалар таҳлили” “Кубик” “Чархпалак”, “Т- жадвал”, “БЛИТС савол” ва шу каби методлар (белгиланган методлардан дарсда қўлланилиши лозим бўлганининг тагига чизинг).

Дарс жиҳози: технология фани ўқув хонаси, расм ва тарқатма материаллар, ўқув қуроллари, электрон материаллар, тест материаллари, шаблонлар, меҳнат қуроллари.

Дарснинг бориши:

I. Ташкилий қисм: а) саломлашиш б) давоматни аниқлаш с) дарсга тайёргарлик кўриш

II. Уйга вазифани сўраш:

а) савол - жавоб ўтказиш б) топшириқларни текшириш с) ўқувчиларни баҳолаш

III. Янги мавзу баёни:

Ҳозирги кун вазифаларидан бири – миллий ҳунармандчилик, амалий санъат соҳасидаги ижодиётни янада такомиллаштириш, уни жаҳон халқларининг эътиборига молик равишда тараққий эттиришдир.

Мустақиллик йиллари республикамизнинг деярли барча амалий санъат марказлари, янгидан ташкил этилган фирма ҳамда қўшма корхоналарнинг ижодкор касиб ва ҳунарманд усталари томонидан халқ санъатининг каштадўзлик, гиламчилик, ганч ўймакорлиги, загарлик каби ўнлаб турлари ривожланиб келмоқда.

XIX ва XX аср бошларида зардўзлик санъати Бухоронинг ўзига хос хусусиятини акс эттирган. Қимматбаҳо матодан тайёрланадиган зардўзи кийимлар катта аҳамиятни касб этган. Бу кийим- кечаклар асосан амир саройидагиларнинг эҳтиёжи учун тикилгандир. Ота-бобосидан мерос бўлган каштачилик касби билан шуғулланган юзлаб қўли гул усталар Бухоро амирининг ҳашаматли саройидаги қимматбаҳо зардўзи кийимларни тайёрлаш билан банд эдилар. Зар ва кумуш ип билан эркаклар тўни, салла, дўппи, шалвор, поябзаллар, аёлларнинг койлак, камзул калтача, пешанабанд, этик ва туфлилари тикилган. Зардўзлик – қизиқарли ва ижодий иш боииб, у инсонга кўп қувонч келтириши, бўш вақтида эрмак бўлиши, инсонни нафосат оламига олиб кириши мумкин. Зар тикиш усулларини ўзлаштираётганда ҳамма нарса бирданига яхши чиқмаслиги мумкин, чунки зардўзлик сабр-тоқатли, эътиборли, тартибли бўлишни талаб этади. Чидамли бўлиши лозим. Керакли малакалар эгаллаган сайин иш аста секин осонлаша боради. Гилам тўқиш санъати халқ амалий безак санъатининг кенг тарқалган тури бўлиб, бадий тўқиш ҳунарига киради. Бу санъат тури айниқса чорвачилик билан шуғулланадиган кўчманчи халқлар орасида кенг тарқалган. Гилам қадим замондан бери хона ичини безатиш, иссиқни сақлаш, товушни камайтириш учун хизмат қилади. Гиламнинг тўқима, тикма ва босма хиллари бор.

IV. Янги мавзунини мустаҳкамлаш:

Мустаҳкамлаш учун саволлар ва топшириқлар:

1. Баркамол шахс тарбиясида меҳнат таълимининг қандай ўрни

бор?

2. Ўзбек халқ хунармандчилигининг қандай турларини биласиз?
3. Заргарлик санъатида яратилган буюмлар қандай номланади?
4. Каштачилик санъатининг ўзига хос хусусиятлари нимада кўринади?
5. Зардўзлик билан қандай буюмлар тикилган?
6. Гилам тўқишнинг қандай турларини биласиз?

V. Дарсни яқунлаш:

Дарсда фаол қатнашган ўқувчиларни баҳолаш, ўқувчиларда шаклланиши мумкин бўлган компетенцияларни тушунтириш, ўқувчиларда шаклланган компетентликни тўғри йўналтириш.

VI. Уйга вазифани эълон қилиш: янги мавзунини тўлиқ такрорлаш. Янги мавзу юзасидан саволлар тайёрлаш.

Тажриба-синов жараёнида ўқувчиларда интегратив характердаги ижтимоий компетентлиликнинг шаклланганлик даражасини аниқлаш мақсадида ташхислаш методикасидан фойдаланилди. Ушбу методика доирасида ўқувчиларга турли саволлар билан муурожаат қилинди. Мазкур саволлар ўқувчиларда таянч компетенциялар ёрдамида шакллантириладиган ижтимоий компетентлиликнинг таркибий қисми бўлган илмий дунёқараш, ижтимоий маданий хулқ-атвор меъёрлари, касбий тафаккур, иқтисодий-ижтимоий билимдонлик, фуқаролик фаоллиги, эстетик дид ва коммуникатив кўникмалар, ахборотларга объектив ва онгли муносабатда бўлиш, қадриятлар ва аждодлар меросини эъзозлаш каби кўникмаларнинг қай даражада шаклланганлигини аниқлашга хизмат қилди.

Ўқувчиларнинг ижтимоий компетентлилик даражаларини аниқлашга хизмат қиладиган саволлар ва топшириқлар уларнинг ўқув-билув фаолиятлари натижаларини назорат қилишга йўналтирилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Усаров Ж.Э. Таянч ва фанга оид компетенциялар асосида таълим мазмунини такомиллаштириш ва ўқувчилар компетентлигини ривожлантириш. Пед. фан. док. (DSc)...дисс. . – Тошкент, 2019- 267 б

2. Рузикулова Н. Ш. Бошланғич синф ўқувчиларининг ахборот билан ишлаш компетенциясини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш.(PhD) ... дисс. автореф. — Т., 2020. — 141 б.

3. Пардаева М. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини компетенциявий ёндашув асосида жорий этиш самарадорлиги: муаммо ва ечимлар – “Мактаб ва ҳаёт” ж. – Тошкент, 2018. - №3. – Б.88-89.

4. Ваҳобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида // “Замонавий таълим” ж. – 2016 йил №6.– 3-10-бетлар